

شعر معاصر فلسطین

از آغاز تا اشغال

تالیف

دکتر عزت ملابراهیمی

(دانشیار دانشگاه تهران)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

پیشگفتار	خ
فصل اول: سرزمین فلسطین	۱
موقعیت طبیعی و انسانی	۱
ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی	۲
پیشینه تاریخی و سیاسی	۳
فصل دوم: رویکردها و جریان‌های شعر معاصر فلسطین	۱۱
سیر تحول شعر	۱۱
ویژگی‌های فنی شعر	۲۰
تعهد و التزام	۲۳
مکاتب ادبی	۲۶
مکتب کلاسیسم	۲۶
مکتب رمانتیسم	۲۸
مکتب رئالیسم	۳۵
فصل سوم: درونمایه‌های شعر معاصر فلسطین	۳۹
غفلت	۳۹
یأس و بدبینی	۴۰
گرایش‌های فلسفی و تأملات صوفیانه	۴۲
وصف طبیعت	۴۴
غزل	۴۷
نخستین تلاش‌ها برای بیدارسازی افکار عمومی	۴۸
مخالفت با اعلامیه بالفور	۵۰
استعمار و استبدادستیزی	۵۲
وطن دوستی	۶۰

۶۶.....	دمیدن روح جهاد و مبارزه در میان مردم.....
۷۴.....	پرهیز از نفاق و تفرقه.....
۷۵.....	مخالفت با فروش زمین.....
۷۷.....	تجلیل از حماسه‌سازان ملی.....
۸۳.....	نکوهش رهبران سازشکار داخلی و سران خود فروخته عرب.....
۸۸.....	شبح نکبه (اشغال).....

فصل چهارم: ساختار فنی شعر معاصر فلسطین..... ۹۱

۹۱.....	اقتباس از واژگان و تعابیر گذشتگان.....
۹۴.....	ابتکار و نوآوری در آفرینش تعابیر جدید.....
۹۵.....	کارکرد نماد و اسطوره.....
۹۸.....	فراخوانی شخصیت‌ها.....
۹۹.....	فراخوانی شخصیت‌های دینی.....
۱۰۶.....	فراخوانی شخصیت‌های تاریخی.....
۱۰۹.....	فراخوانی شخصیت‌های ادبی.....
۱۱۱.....	تناس یا بینامتنیت قرآنی.....
۱۱۹.....	تصاویر شعری.....
۱۲۰.....	تشبیه.....
۱۲۳.....	استعاره.....
۱۲۷.....	تشخیص.....
۱۲۹.....	حس آمیزی.....
۱۳۱.....	ناسازواری.....
۱۳۶.....	موسیقی بیرونی.....
۱۳۶.....	وزن.....
۱۳۸.....	قافیه.....
۱۴۱.....	موسیقی درونی.....
۱۴۱.....	موسیقی حاصل از تکرار.....
۱۴۲.....	تکرار حرف (واج آرایی).....
۱۴۵.....	تکرار واژه.....

فهرست مطالب □ ج

۱۴۶.....	تکرار جمله.....
۱۵۰.....	تکرار نداء.....
۱۵۲.....	تکرار استفهام.....
۱۵۳.....	تکرار بیت.....
۱۵۴.....	موسیقی حاصل از جناس.....
۱۵۷.....	منابع و مأخذ.....

پیشگفتار

بنیان نظام آموزشی، فرهنگی و ادبی فلسطین آن زمان که یکی از ولایات امپراطوری عثمانی بشمار می‌رفت، همچون برخی از کشورهای عربی، وضع نامطلوبی داشت. این امر عمدتاً از سوء اداره کشور، سهل‌انگاری کارگزاران عثمانی و عدم وجود مؤسسات آموزشی ناشی شده بود. اما رفته رفته در پی توجه روز افزون برخی از کشورهای اروپایی به سرزمین فلسطین در اواخر قرن نوزدهم، مدارس مذهبی متعددی در این کشور تأسیس شد. دیری نپایید که با ورود صنعت چاپ توسط مبلغان مسیحی و تشکیل انجمنهای ادبی به همت برخی از اندیشمندان فلسطینی چون خلیل سکاکینی، حیات فرهنگی این کشور توسعه چشمگیری یافت.

با شروع جنگ جهانی اول، نشانه‌های پیشرفت همه جانبه‌ای در سطوح مختلف فرهنگی، ادبی، سیاسی و اجتماعی در فلسطین هویدا گشت. بازتاب این پیشرفت ملموس را می‌توان در افزایش شمار نشریاتی چون الأصمعی، النفاثس العصریه، المنهل، الکرمل و... مشاهده کرد. نیمه دوم سده نوزدهم میلادی را آغاز حیات شعر معاصر فلسطین دانسته‌اند. هرچند در این دوره شعرائی چند بظهور رسیدند، اما آثار اغلب آنان جنبه تقلیدی داشت و فاقد هرگونه ابتکار، نوآوری و خلاقیتی بود. در آغاز این دوره شعر سنتی فلسطین تنها به مسائل مذهبی چون مدح پیامبر (ص)، مرثیه‌سرایی و تبریک به دوستان و آشنایان محدود می‌شد.

به تدریج با صدور اعلامیه بالفور در سال ۱۹۱۷ و به رسمیت شناختن حق یهود در «برپایی وطن ملی»، شعر رنگ و بوی تازه‌ای بخود گرفت و بن‌مایه‌های سیاسی، ملی و میهنی در آن راه یافت. بعدها با قیمومت بریتانیا بر فلسطین و انتخاب هربرت ساموئل به عنوان نخستین کمیسر عالی انگلیس، راه برای گسترش دامنه فعالیت صهیونیست‌ها در این کشور هموار گشت و در سایه استعمار پیر بریتانیا هر لحظه بر دامنه اقدامات توسعه‌طلبانه آنان افزوده شد.

این رخدادهای سیاسی تحرکی در شعر معاصر فلسطین پدید آورد و آهنگ سرایش چکامه‌های حماسی را شتاب بیشتری بخشید. اما خوانش متفاوت شاعران از مفهوم استقامت و مبارزه، با یکدیگر تفاوت‌های بنیادین داشت. شاعرانی چون ابراهیم طوقان، عبدالرحیم محمود و ابوسلمی بودند که با در نظر داشتن این مفهوم و درون‌مایه‌های آن توانستند تجربه تراژدی گونه‌ای را در این برهه از زمان خلق کنند و اسلوب منحصر به فردی را بیافرینند. از آن پس روند مبارزه‌طلبی و آزادیخواهی رشد یافت و مؤسسات فرهنگی، ادبی، هنری، اجتماعی و سیاسی بی‌شماری پا به عرصه ظهور نهاد. شعر فلسطین

توانست پیوندی ناگسستنی با توده مردم برقرار کند؛ روحیه قیام و مجاهدت را در کالبد بی‌جان فلسطینیان بدمد و گام‌های آنان را در پیشبرد اهداف جنبش ملی استوارتر سازد.

باید گفت که شعر معاصر فلسطین پیش از اشغال در به هیجان درآوردن احساسات ملی توده‌ها کاملاً موفق عمل کرد، توانست صلابت مقاومت‌های مردمی را استحکام بخشد و شعارهای حماسی مبارزان را به واقعیت مبدل سازد. از اینرو در اواخر دهه سی قرن بیستم، نُضج گرفت و به شکوفایی دست یافت.

نگارنده در این پژوهش تلاش دارد تا به بررسی تحولات شعر معاصر فلسطین از آغاز تا اشغال بپردازد. چه محققان حوزه ادبیات مقاومت فلسطین تاکنون از بیان شاخصه‌های شعری این برهه زمانی غفلت ورزیده‌اند. از اینرو یافته‌های پژوهش حاضر بر محور تبیین سیر تحول ساختاری و مضمونی شعر معاصر فلسطین از اواخر سده هیجده میلادی تا سال ۱۹۴۸ استوار است. نویسنده در این اثر نه تنها به بیان تحولات همه‌جانبه جریان‌ها و رویکردهای شعری این دوره می‌پردازد، بلکه عوامل جریان‌سازی را که سبب بروز این تحولات شده است، بیان می‌دارد. گذشته از این در تبیین ساختار فنی شعر این مرحله، همه ابعاد فنی آن از خیال و تصویر گرفته تا موسیقی و الفاظ را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد.

بنابر این کتاب حاضر در چهار فصل اصلی تدوین شده است. فصل آغازین به بیان موقعیت جغرافیایی، اقتصادی و اجتماعی فلسطین پیش از اشغال و بیان پیشینه سیاسی و تاریخی این کشور اختصاص دارد. در فصل دوم از مهمترین رویکردهای شعر معاصر فلسطین، سیر تحول آن، تعهد و التزام شاعران و مکاتب مختلف ادبی سخن به میان می‌آید. فصل سوم تحول موضوعی شعر را مورد بررسی قرار می‌دهد و درونمایه‌های شعر را از غفلت تا بیداری و از بیداری تا قیام سراسری ارزیابی می‌کند. نویسنده در فصل پایانی کتاب به بیان ساختار هنری و زیرساخت‌های فنی شعر پرداخته و آن را از نظر لغت، سبک، تصویر و موسیقی بررسی کرده است.

بطور کلی بیان توازن آوایی و توصیف عوامل انسجامی متون شعری و نیز سخن گفتن از تکنیک‌های هنری متعددی چون ناسازواری، فراخوانی شخصیت‌ها، روابط بینامتنی، حس‌آمیزی، انسان‌وارگی، کارکرد عنصر تکرار و تبیین دلالت‌های ثانوی اسلوب‌های انشائی از ویژگی‌های منحصر به فرد این اثر است. افزون بر آن ذکر نمونه‌های فراوان شعری و تحلیل دقیق ساختار هنری آنها، می‌تواند مخاطب را در نقد و ارزیابی متون ادبی توانمند سازد.

همچنین نویسنده می‌کوشد تا خواننده را با اسامی و آثار شعرای کلاسیک و نئو کلاسیک پیش از اشغال همچون ابوالاقبال سلیم یعقوبی، یوسف نهبانی، علی ریمای و سلیمان تاجی فاروقی و یا شعراء رمانتیکی مثل حسن بحیری، عبداللطیف عقل و مطلق عبدالخالق و نیز شعراء مبارزی چون ابراهیم

پیشگفتار □ ذ

طوقان، عبدالرحیم محمود، ابوسلمی، کمال ناصر و برهان‌الدین عبوشی آشنا سازد تا بدین وسیله گوشه‌ای از مجاهدت‌ها و رشادت‌های مردم آن سامان را جاودانه سازد. با این همه به‌رغم دقت‌ها و وسواس‌های علمی اعمال شده مسلماً پژوهش حاضر عاری از اشتباه و کاستی نیست، امید است خوانندگان محترم کاستی‌های آن را بر ما ببخشایند و با نقد منصفانه خود ما را در تکمیل این مجموعه یاری رسانند.

دکتر عزت ملا‌ابراهیمی